

REČ UREDNIKA

PRIJATELJSTVO OBAVIJENO SETOM

Bili su prijatelji iz detinjstva, iz vremena kada su obojica išli u školu u Višegradu (Bosna i Hercegovina). Grad iz romana *Na Drini ćuprija*, gde (rečne) struje ne miruju. Ne čudi što joj vode utiču u Savu, tamo gde vetrovi severnog Banata nežno miluju kukuruze, jer koja damarna reka ne bi spokojem uzdahnula pred tom beskrajnom ravnicom. No, Višegrad se vremenom pretvorio u simbol koji vijori kroz istoriju, jer i ono dobro i ono loše vijore u ljudskom biću poput barjaka na vrhu brega. I tako je ovo mesto postalo pozornica za splet naroda, vera i kultura među vrletnim planinama, ali istovremeno i bujicu ljudskih tragedija razumu nepojmljivih, od kojih su se neke dogodile pre jedva dvadesetak godina. I baš na tom mestu, eto, iznedrilo se jedno takvo prijateljstvo, snažno obeleženo istorijskim okolnostima, na kome pojedinci postaju bespomoćna bića kao vlati trave namah vetrom iščupane, ili pak nikad zaboravljena sećanja, kao kakva nepregledna gromada sete.

Bila je to Bosna s početka XX veka, ponovo probuđene svesti o ustanku iz 1875, posle pet vekova otomanske zaostavštine lišene prosvetljenosti, ali i posle isto toliko vekova zajedničkog života, pa ako i ne baš idiličnog, onda spokojnog i neprekidnog. Okupacija i potonja aneksija bosanske teritorije od strane Austrougarskog carstva, učinile su da stasa jedna nova, školovana, generacija Bosanaca, koja je istovremeno bila ponesena kritičkim i revolucionarnim vetrovima koji su duvali iz prestonica *Mittleurope*, pretvarajući veće bosanske gradove u žižu zabranjenih knjiga, urota protiv carevine i žudnje za pojedinačnom i kolektivnom slobodom naspram Beča i Pešte.

Balkan je oduvek bio plodno tle za kulturu, jedino je bilo potrebno da se pojave ličnosti dovoljno širokih vidika – Ivo Andrić i Kalmi Baruh bili najvrsnije duhovne lučonoše. Obojica su se izdigla iznad ograničenosti otomanskog mileta, kao i čaršijskog mentaliteta, toliko kritikovanog od strane Gavrila Principa, Vladimira Gaćinovića, Dimitrija Mitrinovića i ostalih pripadnika *Mlade Bosne*. I Ivo Andrić i Kalmi Baruh su ponikli u tom uzavreloj ambijentu, predani duhovnosti i učenju – najmoćnijem oružju protiv dubokog jaza između siromašnog bosanskog seljaštva (kmetovi) i oholosti i autoritarnosti rastuće lokalne buržoazije. Bilo je moguće povezati se sa svetom; kultura je bila najbolje sredstvo za taj naum, a istovremeno je služila i za menjanje stvarnosti, ne samo lične, već i čitave sredine. A tu stvarnost činile su zloupotrebe, nepomirljivosti i nepravde, dok je pojedinac živeo u bedi i neznanju.

Kalmi Baruh je bio sefardskog porekla; poticao je od duge loze predaka koji su živeli među sarajevskim planinama, kao i porodice „Abinun, Albahari, Altarac, Atijas (...), Daniti, Danon, Eškenazi, Finci, Gaon, Kabiljo, Kajon, Kalderon, Katan, Konforti, Kuniti, Levi, Maestro, Montiljo, Ovadija, Ozmo, Pardo, Pesah, Pinto, Salom“ – čija su prezimena

urezana u nadgrobne ploče na sarajevskom groblju, kao što to navodi Ivo Andrić u svojoj čuvenoj pripovesti¹, koji kao da su proveli svoj vek u stanju večitog tugovanja zbog osećanja nepravde i nemoći kao posledice jednog apsolutnog i masovnog zla – Holokausta – budući da su dve trećine jugoslovenskih Jevreja bile pobijene tokom Drugog svetskog rata. I roman Gordane Kuić *Miris kiše na Balkanu*² je svojevrsna poetska osveta, na isti način kao što je to bila i Andrićeva pripovetka. Kao uz uzdah, opisuje hirovitosti sudbine kojom je sefardska porodica Levi (Salom u romanu) bila nošena kroz dobro i kroz zlo mimo volje njenih članova, žrtava istorijskih okolnosti. Sećanje na njih postaje bezvremeno zahvaljujući ovom i ostalim romanima Kuićeve, koji nam predstavljaju velike vrednosti sefardske kulture i setno pričaju tragičnu sudbinu jevrejske zajednice.

Sećanja Kalmija Baruha zahtevala su poniranje u prošlost, na isti ili sličan način kao što je to bio slučaj sa porodicom Levi kojoj je pripadala i jedna savremenica ovog hispaniste, Laura Papo Bohoreta. Ova tetka Gordane Kuić bila je prvorodena kći³ porodice Levi, autor poezije, pripovedaka, priča i pozorišnih komada (bila je jedini sefardski dramaturg u Bosni), u kojima oživljava raznovrsne slike domaćeg života, prožete romansama i pesmama iz davnih vremena koje su zahvaljujući njoj došle i do nas. Laura Papo, Kalmi Baruh, Moris Levi, Isak Alkalaj, Jakov Maestro, Isak Samokovlija, Vita Kajon ili Braco Poljokan, ne samo de se nisu zatvarali u sebe ili bili ogorčeni na domovinu koja im je davno okrenula leđa, već su nastavili posao koji su započela braća Davičo u Srbiji, tada prvi u regionu koji su prepisivali sefardske tekstove, izučavali teme španskih Jevreja i njima bogatili srpsku kulturu. Premda ne možemo da ih pojedinačno predstavimo, u svakom slučaju zadivljujuće je neprekidno pojavljivanje njihovih radova koje upoznajemo, kao i samo životno iskustvo ovih autora.

Laura Papo i Kalmi Baruh tako pripadaju jednoj novoj generaciji Sefarda, koja se oglašava u Jugoslaviji u prvim decenijama XX veka. Preobrazili su i samu sliku sefardskog trajanja i odaslali je u svet, a da joj pri tom nisu oduzeli ništa od njenih identitetskih korena, omeđenu istorijom i neraskidivo povezanu kolektivnim doživljajem progona još iz vremena Edikta o proterivanju Jevreja (1492). Bio je to takav sveobuhvatni kulturni, lingvistički i identitetski posao koji je odjeknuo i u samoj Španiji koja je predugo oživljavala svoje utvare, uronjena u sebe samu, vegetativno predana razmišljanju o sopstvenoj slavnoj prošlosti. Takva Španija počela je stidljivo da se otvara prema Evropi, da bi se ponovo zatvorila za modernizaciju sa izbijanjem Španskog građanskog rata (1936).

¹ Andrić Ivo. 2008. *Café Titánic* (y otras historias), Barcelona: Acantilado.

² Izdavačka kuća Funambulista objavila na španskom jeziku juna 2015. Prevod i pogovor: Goran G. Gallarza Čačić

³ Potpisivala se pseudonimom Bohoreta, što je bukvalno značilo „starija sestra“. *Bohor* ili *behor* je nadimak koji u sefardskim porodicama nosi prvorodeno dete.

Krinka Vidaković-Petrov je proučavala ove početne kontakte između Španije i balkanskih Sefarda.⁴ Za autora ovih redova bilo je veoma poučno njeno izlaganje pod naslovom *Kalmi Baruh i savremene hispanse studije u Jugoslaviji*, održano povodom Kongresa hispanista u Kragujevcu novembra 2014, na kome je jedna od sesija bila posvećena studiji o Sefardima.⁵ Naizgled, nostalgija je bila nasleđe sefardske kolektivne svesti, dok se na Iberijskom poluostrvu egzotika sefardskog sveta doživljavala pre kao iznenađenje i nepoznanica, nego kao kulturna superiornost. Početno približavanje bilo je u formi slučajnog kontakta, i to samo kao potvrda o tome da je Španija zaboravila svoje najbolje ambasadore na jugoistoku Evrope.

Kao što objašnjava Vidaković-Petrov, uspostavljanje kontakta započeto je tako što je španski lekar i senator Anhel Pulido Fernandes „otkrio“ Sefarde i imao saznanja o španskim Jevrejima koji su živeli na prostorima koji su donedavno pripadali Otomanskoj carevini. Naime, 24. avgusta 1903. susreo se na parobrodu koji je plovio Dunavom između Beograda i Oršave sa Enrikeom Beharanom, direktorom jedne španske jevrejske škole u Bukureštu, i njegovom suprugom, i to je opisao u svojoj publikaciji *Španski Izraelci i kastiljanski jezik* (1904), a potom u *Španci bez domovine i sefardska rasa* (1905). Senator je bio očaran vitalnošću sefardske kulture koja ga je posebno impresionirala prilikom posete Solunu, ali i donela svest o ekonomskim i političkim prednostima koje je ona predstavljala za Španiju u inostranstvu. Upravo to je hteo de prenese javnosti kroz mnogobrojne članke i publikacije koje je pisao u to vreme.

U svakom slučaju, bilo je to vreme približavanja, započeto tokom vladavine Izabele II, kada je Sefardima „dozvoljeno da imaju sopstvena groblja i da otvaraju sinagoge“.⁶ Nešto kasnije, 1910, osnovana je Hispano-hebrejska alijansa, „sa ciljem da pomiri Sefarde sa Španijom“.⁷ Upravo tih godina Ramon Menendes Pidal proučava sefardski romansero (*Zbornik jevrejsko-španskog romansera*, 1906–1907), dok njegov prijatelj

---

⁴ O kulturnim kontaktima između Jugoslavije i Španije videti Vidaković-Petrov, Krinka. 1989. “La Gaceta Literaria”, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, Novi Sad, XXXVII/2, str. 321–330.

⁵ Na sesiji su učestvovali: Krinka Vidaković-Petrov (Institut za književnost i umetnost, Beograd) sa izlaganjem „Kalmi Baruh i savremene hispanse studije u Jugoslaviji“; Ivana Vučina Simović (Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu) sa „Srpski Sefardi kao posrednici između zapadno-hispanskog i balkanskog sveta u savremeno doba“; Katja Šmid (Hebrejski Univerzitet u Jerusalimu, Jerusalem, Izrael) sa „Između života i smrti: dva rabinsko-sefardska dela štampana u Beogradu“; Ana Cecilia Prenz Kopusar (Univerzitet u Trstu, Italija) sa „Studija o Ožos mios de Laura Papo Bohoreta“; i Ivana Bošković i Jelena Kovač (Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu) sa „Život sarajevskih Sefarda između dva svetska rata“.

⁶ „Usvojen nacrt Zakona o dodeli španskog državljanstva Sefardima“ na <http://www.lamoncloa.gob.es/consejodeministros/Paginas/enlaces/060614-enlasessefardies.aspx>. Pogledano 10. septembra 2015.

⁷ Vidaković-Petrov, Krinka. 2014. *Kalmi Baruh y los estudios hispánicos modernos en Yugoslavia*. Tekst će biti štampan u okviru Zbornika radova Kongresa hispanista u organizaciji Univerziteta u Kragujevcu.

Manuel Manrique de Lara putuje po Balkanu kako bi sakupio romanse od Sefarda. Uprkos ovim približavanjima sefardskoj kulturi – kao što je to bio slučaj sa Visenteom Blaskom Ibanjesom, piscem putopisnih pripovedaka pod naslovom *Orijente* – to približavanje je išlo samo u jednom smeru, podstaknuto znatiželjom i naporom nekolicine „istraživača“. Međutim, bio je zapravo Baruh taj koji je to podigao na jedan viši nivo, budući da je bio „jedini protagonista ovih kontakata i kadar da odigra ulogu utemeljivača savremenih hispanskih studija u Jugoslaviji“.⁸

Kalmi Baruh je govorio 11 jezika, mogao je da piše na srpskom, judeo-španskom, španskom, nemačkom i francuskom; studirao je u Zagrebu i Beču gde je doktorirao sa 27 godina sa tezom o španskim Jevrejima u Bosni. Bio je profesor hebrejske i francuske lingvistike, značajan kulturni i akademski poslenik i, premda je skromno živio posvećen svom pozivu, uspeo je da ovo svoje životno nadahnuće pretvori u sredstvo društvene transmisije ne samo u Sarajevu, nego i šire. Kombinacija njegove harizme i znanja i kampanje španske vlade da nadoknadi izgubljeno vreme, učinila je da Baruh postane prvi španski stipendista sa prostora Balkana na postdoktorskim studijama. Time je ne samo otvorio mogućnost za približavanje Španije Balkanu, nego je i utro put hispanskim studijama u Jugoslaviji.⁹ Njegova beskrajna posvećenost produbljivanju znanja, kao i istaknuto mesto koje je zauzimao u kulturnoj eliti, bila je praćena izvesnom sramežljivošću koju je pokazivao i pred drugima kada je u pitanju poimanje dimenzija sopstvenog veličanstvenog rada.

Svedok ovog neuobičajenog morala biće Ernesto Himenes Kabaljero – sporna ličnost, pokretač umetničke avangarde, simpatizer i začetnik fašizma u Španiji –, koji će u dva navrata posetiti Jugoslaviju u svojstvu diplomate, urednika časopisa *Književni glasnik* (1927–1932) i izaslanika Odbora za Kulturne odnose državnog Ministarstva prilikom svog drugog putovanja čiji je cilj bio promocija Španije u Jugoslaviji. Himenes Kabaljero je upoznao Baruha u Madridu, ali će se ponovo susresti 1929. tokom njegove posete Sarajevu.¹⁰ Diplomata će se ponovo vratiti na ove prostore 1930–1931, potvrđujući svoj pozitivni utisak o Sefardima. U Baruhu je video idealnu osobu za profesora na Katedri za španski Univerziteta u Beogradu, budući da je po mišljenju ovog španskog intelektualca Baruh zaslužio to mesto zbog boljeg poznavanja španskog od bilo kog profesora rođenog

⁸ Idem.

⁹ Videti “A Tribute to Kalmi Baruh”, uvod u: *K. Baruh. Selected Works on Sephardic and Other Jewish Topics* u: K. Vidaković Petrov, A. Nikolić (eds.) 2005 University of Ben Gurion (Moshe David Gaon Center for Ladino Culture) and Shefer Publishers, Jerusalem, str. 3–11, drugo izdanje, 2007.

¹⁰ Svedočanstvo o ovom susretu nalazi se u: Giménez Caballero, Ernesto. 1928. “Transeúntes literarios: Kalmi Baruh, sefardita”; *Književni glasnik*, januar 1927-decembar 1928, br. 46, 296; i kod Vidaković-Petrov, Krinka. 2014. *Kalmi Baruh y los estudios hispánicos modernos en Yugoslavia*. Zbornik radova Kongresa hispanista u organizaciji Univerziteta u Kragujevcu.

Španca. Dodaće: „nadasve nosi u sebi moralna načela“.¹¹ Uprkos izuzetnoj prilici koja mu se ukazala, što će i sam priznati, Baruh nije prihvatio ovu ponudu, kao što će to Himenes Kabaljero potvrditi u svom izveštaju¹²:

„Odmah je odbio to zvanje, zato što je uveren da još uvek nije dorastao toliko visokom položaju (...) bila su uzaludna ubeđivanja našeg ministra g. Torihosa koji je čak posumnjao u ovo neuobičajeno odbijanje, naviknut na lakoću sa kojom naši drugi profesori prihvataju sjajne položaje. Pogotovu što u Sarajevu, njegovom rodnom gradu, ima skroman posao profesora francuskog jezika u gimnaziji“.¹³

Himenes Kabaljero će još jednom pokušati da ubedu Baruha:

„Baruh nam je potom objasnio svoj stav i situaciju – naravno uvek rad da bude na usluzi Španiji –: Za mene je – reče nam – moralna i materijalna dužnost da prihvatim bez daljnjeg mesto na Univerzitetu u Beogradu. Veća počast i priznanje mojoj karijeri, veća plata i manje sati rada. Ali koliko je to povoljno za mene, toliko nije za Španiju. A to treba da se prevashodno ima u vidu. Ja još uvek nisam dovoljno vičan oblasti savremene kulture Španije da bih se usudio da prihvatim zvanje univerzitetskog profesora. Morao bih prethodno da se pripremim za posao i radim još više.

Zbog ovako visokih načela, umesto da mu ih rušimo, mislim da treba da ih iskoristimo za naše ekspanzije. Moje konačno i apsolutno mišljenje o g. Baruhu je da je on jedini vredan element kojim raspolažemo na Bliskom istoku u cilju svrsishodne kulturne aktivnosti u inostranstvu“.¹⁴

Baruh je osim svog naučnog rada i priloga u publikacijama kao što su *Jevrejski život* ili *Jevrejski glas* (u kojima je objavljivala i Laura Papo), prevodio i dela Amerika Kastru, Pia Barohe, Ramona del Valje-Inklana, Unamuna, Armanda Palasija Valdesa, Ortege i Gaset, Enrikea Larete, Asorina, Madariage, Hosea Eustasija Rivere i poeziju nekolicine pesnika (Ruben Darija, braće Maćado i Huana Ramona Himenesa). Takođe, obrađivao je i razne teme iz španske književnosti, istorije i politike: Španija u Majmonidesovo vreme, romanse o Abenamaru, Španija Filipa II, Generacija 98, savremeni španski roman, nova lirika, Servantes, Lope de Vega, Gongora, Kalderon de la Barka, Unamuno, Hose Ortega i Gaset, Armando Palasio Valdes, kao i teme iz Španskog građanskog rata.¹⁵ Bio je ne samo u

¹¹ Himenes Kabaljero, Ernesto. 1931. Nove informacije o Sefardima na Bliskom istoku, izveštaj podnet Državnom ministarstvu, Odboru za kulturne odnose [neobjavljeno, kucano na mašini], kod Vidaković-Petrov, Krinka. 2014. *Kalmi Baruh y los estudios hispánicos modernos en Yugoslavia*. Krinka Vidaković-Petrov je upozнала Ernesta Himenesa Kabaljera u njegovom stanu i imala uvid u ovaj dokument.

¹² Idem.

¹³ Idem.

¹⁴ Idem.

¹⁵ Idem.

potpunosti posvećen istraživačkom radu, nego je i pratio sve vesti i novosti koje su dolazile iz Španije.

Njegova inicijativa je bila pionirska na gotovo neistraženom terenu, ali je ponovo spajala sefardski svet sa Španijom, i to ne preko izgnaničke nostalgije, već preko jednog nemerljivog kulturnog potencijala.

Ovo je bio u opštim crtama čudesan put jednog prosvetljenog čoveka koji je gradio život uzdigavši se iznad omeđenosti i izolovanosti svog identiteta i, stekavši univerzalno znanje, svrstao se u red kosmopolita Beča, Sarajeva, Beograda ili Madrida. Vidaković-Petrov to ovako objašnjava:

„Baruhovi napori bili su usmereni na dva cilja. Jedan je bio očuvanje i istraživanje sefardskog kulturnog nasleđa. Drugi je bio povezan sa efektima izlaska iz izolacije: modernizacija, emancipacija i integracija u vodeći intelektualni i kulturni tok Jugoslavije kao deo evropske porodice nacija“.¹⁶

Kraj Baruhovog životnog puta bio je uistinu tragičan: umro je 1945. nekoliko dana nakon što je bio oslobođen koncentracioni logor u kome je bio zarobljen. Ipak, čak i u logoru nije zanemarivao svoj poziv.

„Neki zatvorenici koji su preživeli logor, pričali su kasnije da je u Bergen-Belsenu Baruh davao časove španskog i od tamošnjih zatočenih Sefarda prikupljao informacije o judeo-španskom jeziku (svedočenje Isaka Levija), dok su drugi isticali njegovu hrabrost, postojanost i dostojanstvo (svedočenje Hane Has Levi)“.¹⁷

Bile su to tužne i teške godine u kojima će ostati upamćena grupa španskih diplomata i njihovih pomoćnika, naročito u ambasadama na jugoistoku Evrope, zato što su preuzeli na sebe da obave procedure potrebne za dodelu državljanstva hiljadama Jevreja progonjenih od nacističkih vlasti ili kolaboracionističkih vlada. Anhel Sans-Bris, kasnije poznat kao „Anđeo iz Budimpešte“, sam je uspeo da spase 5000 ljudi, od kojih je samo 200 bilo sefardskog porekla.

Nije za čuđenje to što se čini da se sefardska kultura nalazi u neprekidnom stanju nostalgije. Pa, ipak, zahvaljujući tom osećanju sačuvano je jedno obimno nasleđe književnih i muzičkih tekstova, jedan kulturni izvor nedovoljno dokumentovan i površno poznat, koji predstavlja ne samo eksponenta španske kulture, već i približavanje i prožimanje sa kulturama sa kojima je bio u saživotu na jugoistoku Evrope još od vremena kada je Otomansko carstvo pružilo ruku judeo-španskim izbeglicama. Od Anhela Pulida

¹⁶ Idem.

¹⁷ Nikolić A. 2005. „Dr. Kalmi Baruh – Biography“, u: Vidaković Petrov, K. Nikolić, A. (eds.) *K. Baruh, Selected Works on Sephardic and Other Jewish Topics*; University of Ben Gurion (Moshe David Gaon Center for Ladino Culture) and Shefer Publishers, Jerusalem, str. 3–16; kod Vidaković-Petrov, Krinka. 2014. *Kalmi Baruh y los estudios hispánicos modernos en Yugoslavia*, cit.

potiče anegdota po kojoj je sultan Bajazit II rekao: „Oni koji vas šalju gube, ja dobijam“ Tako se dogodilo da se Balkan pretvori u odraz jednog prošlog vremena, ali i u jedan aktivni početak ne samo za judeo-špansku zajednicu, već i za istraživače i sve one koji su zainteresovani za sefardsku zaostavštinu i njihov balkanski kontekst.

Na ovom istom putu otvorenom za istraživanje, Balkanija 2015 nastoji da objedini napore u oblasti sefardskih studija, u simboličnoj godini u kojoj je usvojen zakon po kome se olakšavaju uslovi za dobijanje španskog držaljanstva građanima sefardskog porekla. Način da se to obeleži je putem radova eksperata iz regiona, koje koordinira profesor sociolingvistike Jelena Filipović koja već gotovo dve decenije podstiče ove studije i poznavalac je njihovih akademskih i kulturnih potencijala. U ovoj zbirci tekstova nalazi se i članak Krinke Vidaković-Petrov koja je od 70-tih pionir u proučavanju sefardske kulture i koja je uradila ogroman posao od neizmernog značaja, koji je poslužio i prilikom pisanja ovog uvoda. Tu je i Mihael Studemund-Halevi, profesor u Institutu za izučavanje istorije nemačkih Jevreja (Hamburg) i prestižni znalac koji je objavio mnogobrojne tekstove o sefardskoj kulturi. Zatim, Ivana Vučina Simović, hispanista i docent na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu koja je, zajedno sa profesorkom Filipović, postala regionalna referenca za sefardske studije. Njima se pridružuju i Katja Šmid iz Hebrejskog univerziteta u Jerusalimu, ekspert za rabinski ladino i pitanja koja se odnose na verske obrede i sefardsku ženu; Ana Ćirić Pavlović, koja se angažuje na izradi sveobuhvatne baze podataka o sefardskoj kulturi i koja nam u ovom broju iznosi zaključke do kojih je došla nakon akademskog istraživanja sefardskog asocijanizma u periodu između dva svetska rata.

Upravo u tom periodu između dva rata, tokom 30-tih godina, Kalmija Baruha će njegova orijentacija levičarskog intelektualca podstaći da razvije jedan poseban senzibilitet spram socijalne nepravde, da stekne snažan osećaj za versku toleranciju i da pokaže simpatije za interbrigadiste koji su se borili na strani španske Republike tokom Građanskog rata. Mnogo godina ranije, u zimu 1928, Kalmi Baruh će se naći sa Ivom Andrićem u Madridu dok je ovaj bio diplomata Kraljevine Jugoslavije. Ovako budući nobelovac opisuje svoj susret sa prijateljem:

„Ovaj odličan poznavalac španske istorije, naročito španskog jezika i književnosti, bio je umnogom moj vodič na tim područjima. (...) Zajedno smo učinili nekoliko izleta u drevne španske gradove Toledo, Segoviju, itd. Naročito se sećam naše posete Segoviji, o kojoj je K. Baruh pisao u sarajevskom „Jevrejskom glasu“. I za mene, a pogotovu za mog druga, to je bio velik doživljaj.“¹⁸

---

¹⁸ Vidaković-Petrov, Krinka i Alexander Nikolić. 2007. *Kalmi Baruh, Selected Works on Sephardic and Other Jewish Topics*. (Moshe David Gaon Center for Ladino Culture) and Shefer Publishers; na <http://elmundosefarad.wikido.com/remembering-kalmi-baruh-by-ivo-andric>. Pogledano 8. avgusta 2015.

Ne čudi što je Ivo Andrić osećao obavezu da se seti svog prijatelja. Smatrao je da je Kalmi Baruh bio „jedan od onih Bosanaca čiji bi rad trebalo u našoj javnosti iscrpnije izneti“¹⁹ zato što je bio „jedinstveni poznavalac španske književnosti“.²⁰ Ali više od toga, Andrić je osećao da je Baruh doživeo strašnu smrt, besmisleni, a da nije imao „mogućnost da se odupre ili da se osveti“.²¹ I, uistinu, postoje nedokučive kobi od kojih ljudi ne mogu da se odbrane. Međutim, drugi to mogu da učine umesto njih, i tako ih učine besmrtnim. To je u ovom slučaju učinjeno sa jednim intelektualcem kao što je Kalmi Baruh koji je doprineo približavanju prostora i kultura koji su tokom vekova izgledali udaljeno uprkos tome što su imali toliko toga zajedničkog. Prijateljstvo koje je rođeno u Višegradu dok su išli u školu, učvrstilo se kasnije u Segoviji ili Toledu, da bi danas uspomena na njih dvojicu bila večna kroz divljenje koje osećamo prema njima.

Migel Rodrigues Andreu
Urednik časopisa Balkanija

---

¹⁹ Idem.

²⁰ Idem.

²¹ Idem.